

EIBAR·EN ERABILTZEN DIRAN BURDIN LANGINTZAKO ITZ TEKNIKOAK

Aintziñako garaietan ez dut zalantzarik burdin lanetako tekniku itzetan euskera aberatsagoa izango zala, aroen eintsuka beintzat. Ola-zarrak Euskalerrian goren egon ziran garaian euskera ulsa egiten bai zan.

Iturriza, Larramendi, Gorosabel, Mogel eta beste batzuek ere eman ziguten beren berri; Bizkai ta Gipuzkua'ko foruetan tar-teka marteka agertzen zaizkigu batzarrak beren alde artutako erabagiak; ikusten dugu euskera gauza zala aro aietako tekniku gaiak erabiltzeko. Gero, joan zan gizaldi erdiruntz, sartu zan teknika berriaren iraulpena Euskalerrian barna. Gauzak azkarregi etorzeak edo euskerak beren aldakerak garaiz artu etzitu-lako, ta guztiok ezagutzen dituzuten ta nik esan bearrik eztagoen arrazoi askogatik, gure izkuntza teknika-gai guzietan pobre gel-ditu zaigu.

Gure errira sartu zaigun teknika berri ori arrotz errietatik etorria dugu, erdal izkuntzekin ornitua. Egia esan, euskaltzale-fasuna ere oso berandu erne zan gure errian eta lenbiziko euskaltzaleak naiko lan izan zuten beren gain, arlo guzietara eldu eziñik. Orain, ardura oiek gure zentzuari ajola zaizkio eta gaurko euskal semeok, nortasunik ba-dugu, orretan ixuri bear dugu, gorputz da anima gure zaiñetako odola; euskaldun zintzoak ba-gera beintzat. Erri guziak beren izkuntzak eta oiturak goratzen dituztelarik gu ezingo gera egon loak artuta.

Joanak-joan, eta aro berrieri gauza berriak. Bakoitzak bere mallatik jarrai dezagun gure aurretiko euskaltzale nagusiak iriki zizkiguten irakasbideak landuaz. Euskerak iraungo ba-du, iñork ezin lezake ukatu lan arduratsuak ditugula gure gain eta leiatsu jokatu bearko dugula. Ez bakarrik euskera lantzen; erriari eus-

kaltzaletasuna sartzen baizik. Euskaldun berriak egitea añako lana da len diranei zaletasuna sartzea; euskeraz mintzatzeko, euskeraz irakortzeko ta zaletasun berdiñak besteren gogoetan erretzeko. Orrela, irakasle ta gramatika bearrik gabe denok landuko genuke gure euskera.

Euskera landua bearrezkoa dugu, baña erri-euskerari garrantzi geiago eman bear diogu, berriak ortik asi bearra bai dute. Gañera erri-euskerak, askok uste baño mamitsuagoak dira ta ba-dugu bertan gairik asko literatura ta teknika saillak abertzeko. Zenbat itz, esaera, aditz eta joskera, gure artzai, nekazari, arrantzale ta langilleen agoetan oraindik idatzi bageak diranak? Azkue zanak amaika lan egin zuen gai ortaz, gizon batek egin lezakeanik ere sinistu ezindako aña. Oso gaitza da beste Azkue bat sortzea gure artean, baña arek bakarrik egin zuena guk askoren artean egin genezakeala ezin ukatu.

Emen dijoazkizuen burdin-laneko tekniku itzak, geienak euskal iztegietan arkitzen eztiranak eta batzuek emengo balio orrekin erabiltzen eztiranak, Eibar'en bilduak dira. Nun eta Eibar'en, askoren ustez euskerarik mordolloena egiten dan errian. Beintzat erbestean orrela entzun izan dugu, ta sarritan erderaz egiten dutenengandik. Oieri noiz sartu bear diegu buruan erdera ez dala nor euskeraren epaikari egiteko?; baña zertako gauza orrekin burua berotu, duazela beren erderari akatzak billatzen.

Itz bakoitza obeto adierazteko, lerro laburretan Eibar'en nola erabiltzen dan jarriko dut, eta bide batez Eibar'ko aditz eta joskeraren berri emango dut, iñoizko denboran norbaitek bertako izkera estudiatzerik nai balu, bere lana errezteko asmoz. Eta gauza ortarako nola nire iritzi bakarra jartzea etzaidan ongi iruditu, esan bearra dut Jose Luis Ugarteburu ta Imanol Laspiur nire adiskide euskaltzale biak orraztu bat eman diotela lan oni.

Baña lan onen asmorik gartsuena burdin-laneko teknika itzak piztea da; gaur egunean ainbeste ta ainbeste euskaldunen ogi bidea dan burdin-lana. Teknika gaietan idaztea oso erreza baida, burdin-laneko teknikako arlorik aundienak dibujo ta zenbakien bidez egiñak daude, ta oiek mundu guzian berdin erabiltzen dira. Amaika tekniku ezagutzen dugu Eibar'en prantzez jakin gabe "La Machine Moderne"ren arpidedun diranak, ta bearrezko gauzak iztegitxo baten bidez aldatuta nai duten guzia ulertzen dutenak. Burdin-laneko teknikako literatura baño pobreaorik ez baita, ta alan da guztiz ere makiña bat euskaltzale bildurtzen da pentsaurik euskera gai ortarako gauza ez ote dan.

Eta geiago luzatu gabe sartu nedin lanaren muiñera. Irakorleak ikusiko duen lez, gauza batzuek zuka eta beste batzuek ika ipiñi ditut, iñoiz alkar-izketan erabiltzen ditugun bezala.

AIXE-ZULO, poro de la pieza fundida.

Azkenengo labakadan eindako piezak aixe-zulua besterik etxakea.

AKABATZALLE, pulidor, bruñidor.

Gure akabatzailliak aindu bai, baña, oindiok ezteskuez akabau piezak.

AKABAU, pulir, bruñir.

Pieza fiña geixki akabauta arlote gelditzen da.

Akabatzailliak esaun izaten dabe kalian be; musturra baltza. Baña ondo irabasten dabe akabatzen.

AKATZ, mella, muesca.

Akabautako piezak ditzuk eta kontuz akatzik atara barik.

Or ertzian akatzko bat atarako ba-ekzixo asko-obeto gelditxuko litzakek.

ALBATA, compuerta de presa o embalse.

Maaltza'ko (Malzaga'ko) inddar-etxian albatia zabaldu dabe presia usteko. Itxuria daonez garbitzeko asmua dake.

ALE, grano.

Apurtu atan (zaidan) erremintxa onek galtzairu ona izateko ale larriegixa jekan (jeukan).

ALEKA, chatarra que se arranca al producir el agarrotamiento en cualquier superficie de rozamiento, por lo general, debido a la falta de lubricación. (Erderaz ez du izenik).

Ejiari alekiak obatu etzak eta dana urratuta gelditxu dok.

Egixa-ok (egia duk), itzaleko alekia akak.

ALEKIA ARTU, agarrotarse un eje en el cojinete.

Makiña bati bein ejiak alekia artu ezkerro arreglo zailla izaten jok eta obe dok olixo naikua ein da kontuz ibiltzia. Ba, okerra laster eitxen dok, baña gero konpontzen izaten ditzuk kontuak.

ALPER, taladro de sobremesa.

Alperrik jardun biarran jo-ta-ke, alperreko biarrak beti alper.

ALTZAGARRI, calzo. (Zarrak bakarrik erabiltzen dute).

Makiña bardintzeko altzagarrixak biar.

APAL, estante.

Danok kabiduko ba-dira apal bat geixao ipiñi biakok.

APALADI, estantería.

Auxe dok auxe, apaladi guztia gaiñezka gelditxu dok eta ultza bat-pe geixao kabidu ezin.

APURTUNA, rotura.

Ori erremintxi-ori be, ointxe ezlok luzeroko, apurtunia agertu akok-eta.

AR, macho, diversas clases de herramientas que se introducen en otras.

Trokel arra auzi da.

ARASA, estante.

Ezeik ipiñi or geuxa geixao arasok ukat ein biar juek eta.

ARASAK, estantería, estanterías.

Arikitxa'k Arragueta-kalian (1) daukan almagazenian bai daozela arasa galant-askuak.

ARDATZ, eje. (EJE bezela Eibar en baserritarrak bakarrik erabiltzen dute).

Uda azkenerutz, ire (garo) sasoian, bein baño geixaotan entzungo zenguen burdi-ardatzen txistua; ifioiz baitxa senetik-urtetze-ko (2) aña be.

ARDATZ, macho de roscar.

Orrek ardatz txikixak dira ta kontuz ezpazabiz errez apurtuko atzuz; ze... xaxara (3) barik ibiltziarren takian-potian (4) apurtu izan dira.

ARDATZ-NAUSI, husillo patrón.

Onen tornu ("torno") onen ardatz-nausixak ari ("rosca") biborra ("Withworth") dauka ta ari metrikua ("métrico") emoteko geixki-be geixki ibiltzen naix.

ARGI-ERAIN, operación de abrillantar en el proceso de pulimento.

Argi-eraitxeko paiñuzko poleia ta pastia biar.

I, mesedez argi-erairox oneri ebilli-oneri. Baña argi ibilli ari, neria-ok-eta.

ARGI-MUTIL, aparato que consistía en un eje de hierro que se clavaba en el banco de trabajo, con un extensor perpendicular al eje, que llevaba lugar para una vela.

I, argi-mutillari kandela barrixa ipinixok, lena erre dok eta.

Zorixonian (zorionian) etorri zuan argi eletrikua, ze, len emen ibiltzen giñuan iputargixak ("luciérnaga") baño argi gutxiago eitxen eben argi-mutillekin.

(1) ARRAGUETA, kale baten izena da Eibar'en, izen ori *arrago* "crisol"-dik datorrigu.

(2) SENETIK-URTEN, desconcertar, alteración del sistema nervioso.

(3) XAXARA, fundamento o cuidado. Se acostumbra a decir con ironía: *Ori dok xaxaria*, como diríamos en castellano: "Qué fundamento".

(4) TAKIAN-POTIAN, a menudo, de cuando en cuando.

ARI, rosca.

Ondo ajuztau barik daon arixa laster ixoko da.

Batian ari inglesa ta bestian metrikuakin beti nastian ibilli barik noiz eldu biar ete gara batasunera.

ARPIKO, cincel, cincel de cantero. (Zarrak bakarrik erabiltzen dute).

Santugifñak asko erabiltzen dabe arpikua.

ARRASPA, lima escofina para el trabajo de madera.

Egurreko biarretan, aundiña arraspiakin ein ondoren, gero limiak pasatzen da leuntzeko.

ARRÈME, AR-ÈME, herramientas que trabajan juntas efectuan-do la labor de macho y hembra a la vez.

Ba-daoz erremintxa batzuek arremiak diranak. Bixak alkarrekin dabe ar-eme biarra; bata bestian barruan doa.

ARRI, piedra, muela de esmeril.

Arriko biarrak neketsuak, zikiñak eta osasunerako txarrak dira. Orretxe-aitxik (gaitik) al daben guztiak zirkin (5) eitxetse (egiten diote) biar orri.

Arriko biarra txarra da beti. Gañera bat argi ezpadabil, esmerilla sartze ako (zaio) beixan (begian).

ARTAZI, tijera.

Txapia ebateko artazixak, galtzairu onezko auak biar ditxu.

Artazi onak majo ebaten dabe txapia.

ASMAKERI, invento.

Ik, oin-be burua ba-darabik asmakeriren baten.

ASMATZALLE, inventor.

Izan be, Uleixa'n semiak asmatzalle ona urte-ok.

Burugiña (6) dok a.

ASMAU, inventar.

Arek asmauko eztabenik eztaok.

AU, AO, corte o filo de cualquier herramienta.

Erremintxiak ganoraz jango ba-dau aua zorrotza biar.

Ao zorrozdun erremintxia be eerto jaten dau aixe-zulodun pieziak. Bai ba aixe-zuluak aria ("arenilla") eukitzen dau da txar-txarra da biarrerako.

AZELIN, turbina de agua. (Zarrak bakarrik).

Agorrrakin, amorraifñak larri da azelifñak geldi.

(5) ZIRKIN, huir haciéndose el desentendido a cualquier conversación o cosa del que el huidor no tiene interés.

(6) BURUGIÑA, que cansa mucho la cabeza, inteligente.

AZPIJAN, desfalco, conspiración.

Kontablia ("el contable") azpijanian arrapau dabe.

Biargiñak ez daoz konforme-konforme eta uesabari azpijanian diardue.

BARAUTS, broca.

Oingo eran galtzairu txarrak dabiz da barautsak laster mozten (moztutzen) dira. Noiz azalduko ete dira aintxiñako barautsen modukuak.

Uesabak barauts baten billa bialdu dau "Eskola Armerixara", baña ezta pozik juan, me-artu (7) dabela petsau dau ta.

BARAUTS-ETXE, portabrocas.

Barauts-etxiak baintzat, gaur-gaurkoz, Markiña ko "Esperanza" 'k eitzen ditxuanak onenak.

BERAN, cincel muy estrecho que se emplea para labrar ranuras o para trabajar en los interiores de las ranuras.

Ori kanal barru-ori sakon daok eta beranakin artu biaok.

BERUN, plomo.

Dornuari ("tornillo de sobremesa") berunezko auak ipintzen jakoz pieza fiñeri obatzetakuan, onek ez orbantzeko.

Berun barik eltziarren, kendu ezindako akatzak ein jakozak. Garausartzailleak pe berunakin betetzen ditxue aixe-zuluak.

BIAR, trabajo, operación, menester, obligación.

Ba-dakigu biar batzuek bestiak baño obiak dirana. Baña, munduan danok baketan biñi biar ba-gara, biarra dogu biar-biarrekuena.

Obe euke firin-da-faran (8) ibilli barik biarra zintzo eingo baeu.

BIARGIN, trabajador, obrero, operario.

Eskopetagiñak beti izan ditxuk zintzuak eta biargiñak.

Biargiñak jornal geixao ezkatze etzek uesabari.

Ez al ditxuzue ikusi grabadorien biarrak?; ba, geuz a fiñeko biargiñik onenak eurak ditxuzue.

BIARGINTZA, faena.

Gizona bai pozik ibiltzen dala norberan gustoko biargintzan

BIRIBILDU, tornear, cilindrar.

Tornero onak biribildutakuan, lima fiñakin ikutu biarrrik eztau izaten fin gelditzeko.

(7) ME-ARTU, mirar con indiferencia o menosprecio; mejor dicho, como vulgarmente se dice, tomar por "el pito de un sereno" o coger de "primo".

(8) FIRIN-DA-FARAN, gandulear, andar sin ton ni son.

BIZARRAK-KENDU, desbabar las piezas, generalmente las que proceden de los trabajos de estampación.

Trokelak ganoraz ez zorroztiarren emen gabixak, bizar-kentzen denpora geixago galtzen.

BOIZETA, resorte acodado de armería, pequeño en relación al resorte real.

Eskupetiak baskulan darioian zenbaitx pieza txikiren artian boizetia deitzen jakon bat be eruaten dau.

BURDIÑA, hierro.

Burdiñako biarrak Eibar en amaika laguni emoten detze bizi-modua. Bai, izan be berak dakar gure ondasuna.

Mendi-ibili bat eñ ondoren, etxeruzkuan, berialaxe artzen dou burdiña usaña Eibar era urreratzian. Begi-itxuan be igarriko genduke nora goiazen.

BURPIL, rueda. (Zarrak bakarrik erabiltzen dute).

Oingo gaztiak burpillari be "erroberia" deitzen jetzek.

Burpillak a ze egaztadia (9) eruan daben aldaz bera.

DESTERARRI, piedra de amolar casera movida mediante un pedal.

Siniestiak pe kontuak jaukaz aintziñan erremintxa zorrozketaz guztiak desterarrixan eitzen zirana.

EBAGI, corlar, tallar.

Epaikixa zuzen da politxo erabilli, bixkor ("rápido") da ondo ebateko.

Engraniak eitzeko, moduluakin ("módulo") fresadorian agiñak ebagi.

EME, hembra, herramientas perforadas que en combinación con otras de forma inversa hacen las veces de hembra.

Trokel arra, emian Jarregi sartzerik ez-da komeni, alekia eitxeako eta orduan azkar mozten da-ta.

EPAIKI, sierra.

Epaikirik onenak suekuak; bai-ba, bolfran ("Wolfram") eta tusteno-zko ("Tungsteno") aleaziñuak onduen dominatzen ditxue-ta.

I, txotxo, biarrakin pentsaik; barriketan jardutzen ba-dok berriz be apurtukoitxuk barautsak eta epaikixak.

EPAIKI-ETXE, portasierras, arco de sierra.

Epaiki-etxia da bein da betiko erremintxa bat.

Olan dok ala? (orrela duk ala?); ainbeste panpan (10) erabiltzen

(9) EGAZTADA, velocidad.

(10) PANPAN, fanfarronada, afán, exceso de confianza. De ahí viene la aervivación *panpana artu*, envalentonarse en demasía, haciendo frente.

dok eure burua besterik ez lakua dalakuan, da, oindiok eztok ikasi epaiki-etxiari epaikixa azartzen?

ERTZ, esquina, arista.

Ertzak biziagi ditzuen erremintzekin eskuetan ebaixak sarri.

ERRE, en el tratamiento térmico de metales, calcinar.

Piezia sutan neukana be aztuta najean da erre jatak konturatu orduko, olaxen ditzuk gure biarrak... oin, nai-txa nai ez barrixa ein biar.

EREGI, desajuste.

Biargin txarren biarrerri eregixak azkar billatzen jakuez.

ERREMINTXA, herramienta.

Biargin txarran dako erremintxa onik ez.

ERRETEN, acequia de un aprovechamiento de aguas.

Erretena, unaren baten zulatuta izan biar dok urak igesixa jaukak-eta.

ERREUSA, pieza no útil, reusada. Debía venir del tiempo de la Real Armería, cuando los trabajos se entregaban en lo que se llamó **ERREGETXIA**.

Erreusak txatarretara bota ta bakia; eurekin denporia galdu besterik ez dok eitxen.

ESKU-ARRI, barrita de piedra de esmeril.

Pasaixok pixkat esku-arrixa, ia leuntzen dan.

EZTEN, punzón.

Larregi templautako ezterak denpora gitxiko bizixa.

FIRI-FARA, cabeza de tornillería.

Nok esango leuke, batzuek firi-fara koxkor batekin torlojogintzan bizi-modua atarutzen dabela; ondotox irabazitxa gañera.

GALBAI, arnero, criba.

Galbaiakin torlojo zeiak apartatzen asi da mutilla.

GALDA, fundición, fábrica donde se funden los metales.

Oindiok oraintxu, xemei (11) barik asi ziran galdak pe aberastu ein ditzuk. Izan be, biarrerako urte onak artu itxuek.

GALDATU, caldear (en el tratamiento térmico).

Sarri galdatutako galtzairuak, ur-ebagixak ugari.

GALDATU, fundir. (Zarrak erabiltzen dute).

"Aurrera'ko" labak amaika burdiña galdatutakuak dira.

GALTZAIRU, acero.

Galtzairua, templautakuan, kristalan lakotxe gogorra gelditzen da.

GARAUSARTZALLE, desporador, el que se dedica a rellenar los poros de las piezas fundidas. (Zarrak bakarrik erabiltzen dute).

(11) XEMEI, XEMEIKO, moneda de cinco céntimos.

Garausartzalliak jornal gitxi irabaste (irabasten) juek.

CARAUSARTZE (12), desporar, rellenar los poros al fundido.

Garausartzia ezta biar gatxa.

GAUZA EZDAKUA, inútil (sinónimo de *erreusa*).

Gauzaezdako piezekin zer galdurik ez dagok eta mutikuari obe juau eurekin juan ofiziua erakusten.

GILTZ, llave. (Lantegiko "llave" edo "llave-inglesa"-ri esaten diote, baña zarrak bakarrik darabilte).

Giltza bai dala benetan biar-biarrekua tallarran.

Giltza ona bada, soltatzte-txu gogorren daozen torlojuakpe.

GORI, recalentado (en el tratamiento térmico).

Ipiñi dozu ala sutan berotzeko? —Bai goritzen diardut.

GORI-GORI, al rojo vivo (en tratamiento térmico).

Piezia su gori-gorixan ez denpora larregixan euki, karbonua ez-teixan galdu.

Piezia suberatzeko, lelengo gori-gori ein biarda.

GORITXU, recalentar (en tratamiento térmico).

Trokela goritxuta ba-daok sartu azkar olixotara.

GURIZABAL, corta-fríos, cincel.

Ondo tenplau ta ondo zorroztutako gurizabalak txapa sendo-as-kuak ebaten ditxuala.

ILLUNDU, pavonar (Eibar'ko zarrak).

Onek armazoiok ezteskuez oinguan ondo illundu.

INDDAR (13), energía eléctrica, fuerza motriz.

Indarreko kableren bat edo eten dala ta erri guztia gelditxu da inddar barik.

Gaur tallarretan egon aldixak izan ditxue inddarran faltaz.

(12) Erara datorkidanez, ara bein zer gertatu zan *garausartzalle* batekin Donosti'ko "Caja de Reclutamiento"-an. Eibar'ko soldadua baserriko semea omen zan baña kalean lana egiten zuena: Erderaz etzekien *garausartzalle* orri kapitak galdetu omen zion bere ogibidea zer zan. Baña, zerbait ulertu arren ezin erantzun izan zuen, eta orduan interprete bat eskatu zuen kintoen artean ta plaentxiatar bat atera omen zan.

Kapitaiak esan zion:

—Ia zer ogibide duan mutil onek.

Baserritarrak zintzo adierazi zion, bañan plaentxiar adar-jotzailleak oneia itzuli zuan:

—*Garau* "tremendo", eta *sartzalle* "metedor". Beraz, mutil onen ogibidea, "metedor de tremendos" da.

(13) Bein, udara legor batean, Eibar eta inguruko errietan indar gabe gel-ditu ziran eta langillerik geienak jai zerabilten. Eta Maltza'n oztopo egin-da, galdetu dio eibartar batek plaentxiarrai:

—*I, plaentxi, Plaentxian zelan zabize inddarrakin?*

—*Inddarrakin ondo, baña inddarrik barik getzki.* —Erantzun zion.

INDDAR-ETXE, central eléctrica.

Saturixo'ko inddar-etxian azelin barrixa ipiñi dabe. Lena ia ezan gauza ta txatarretara botako eben.

IRAOTU, revenir, segunda operación del temple para mejoramiento del mismo.

Iraotixak onek pieza bixok, bata kolore orixkaria ("amarillento") artu arte ta bestia aoruz lasto-koloria ("color paja") dabela laga. Gero, a beste irugarrena rapidua dok eta gibel-koloria emon biajakok ondo iratzeke.

IRUTXUR (14), diedro, vértice interno del ángulo, esquina, rincón.

Txatarrak pillatixak aintxe irutxurrian.

Pieza batzueri limiak in irutxurra ondo artzia kostosua dok.

IXO, pasar de rosca, deshacerse la rosca de un tornillo o de la tuerca.

Ainbeste lotu ta soltau baabil laster ixoko dok arixa.

JO-TA-PASA, trabajo de batalla o a batalla.

Onek biar merkiok jo-ta-pasa ein biexuk (bear dituk).

JUNGURA, yunque.

Edozein tallarretan ezteixala faltau suteixa ta junguria; edozer tarako ain biarrekuak diranak.

KAKU, gancho.

Kakutik txintxilixka ezeten dira makiñak pe aldatu biar diranian, soñekuak moduan.

KANTOI, vértice externo del ángulo.

Uleixa lekutako kantoian itxain jeuat.

Ori makiñi-ori karriatzen kontuz ibiltzen ezpazadie kantoi guztiak urratuko tsazuez (deutsazuez).

KANTOI-ERTZ, arista del ángulo.

Gure trokelistiak pe biarrak ezitxu aspaldi ontan ondo akabatzen, kantoi-ertzak pe jo-ta-pasa ein da dakarrez da.

KATE, cadena.

Katia biarrezkua da makiñak karriatzeko.

Makiñia katiakin lotuta jarioek (zeramatek) lau gizonen artian.

KATEGIN, fabricante u obrero de cadenas.

Autubatzalleak (15) diñuenez, Otxandixo'ko kategoriñak biar barik azaltzen dirala ta Eibar'era ei-datoz biar billa.

KATETXO, cadenilla.

Katetxo bat da naikua polea orri eusteko.

(14) IRUTXUR, faltar a lo prometido, no jugar en limpio, hacer alguna mala faena, falta en diversos aspectos.

(15) AUTUBATZALLE, chismoso (a).

KATIAU, KATIGAU, ocupar.

Makiniia beste biar baterako katiu juek.

KATIAU, KATIGAU, enlazar (aunque mayormente se emplee como "ocupar").

Pieza bata bestiakin katiu biarra izangok, alkarrekin katiatzekuak ditxuk-eta.

KERTEN (16), mango.

Malluka kertenak, egurrezkuak.

KLAK, KRAK (onomatopéyico), ruido de rotura, que por extensión se aplica al quebranto de diversas cosas; al igual que "porrot", muy extendido en nuestra lengua.

An, klak eik orrek, berriz apurtu eteok-pa? Eerto (ederki) gaozak.

Zuen soziedade ortan-be kapaz dan bururik sartzen ezpozue laster krak eingo-ok.

KLAKADA (onomatopéyico), derivación de "klak".

Iñi!, orrek besu-orrek atara-ok klakadia.

KOIZEZTU, engrasar.

Ondo koizeztu bako makiniak, takian-potian negarra (17).

KOKKOR, saliente, bulto.

Batzuetan sopletiak in ebaten diaz plakak eta ertzak kokkortsuak gelditzen akuez.

KULIANDA, culata de nogal para escopetas.

Intxeur baltzeko kuliandak eskupeta fiñendako gordetzen dira, goorrauak eta dotoriauak diralako.

LABA, horno.

Piometruakin ikusik labia zenbat gradurañok berotu dan.

LABARI, hornero.

Zenbat izardi ta bero galda artu biar izaten daben labarixak. Orretzek ekartzen jetsek goixao zartzia.

Labia onduan bai bero; eran be bai gero.

LATZ, áspero.

Iño!, latza daok au. Pasaixok liz-papela.

LAUTU, allanar.

Au piezi-au zepilluan lautu dozue ala?

(16) KERTEN, mango; "bruto" bezela ere erabiltzen dugu Eibar'en. Beste erri batzuetan ere oartu dut.

(17) NEGARRA, además de lloro, sirve de forma castiza para expresar: llamento.

LEUNDU (Legundu), afinar, pulir.

Leuntasun gitxi akek onek piezok.

Eztauz arek ain geixki; ik utsa aitxik (gaitik) illetia (18) joten dok.

LIMA-AUTS, limadura.

Puntarengo limarixa ("limador de primero o buen limador") izan nai bok (nai ba dek) eu tapatzeko aña auts atara biako (bearko) dok limiakín. Limia dok gauza bat eñak bakarrik erakusten dabena.

LIZ-PAPEL, papel de lija.

Baña ori dok xaxaria-ori; oindiok ori piezi-ori liz-papelakin eztok leundu barren (19).

LOKA, punto muerto en el mecanismo de las máquinas.

Baña, makiñia garbitzen lokan ipiñi barik abil barren. Makiñia garbitzen azterakuan, lelengo lokan ipiñi biaok, miñen bat artu ezteixan. Ikasik neu bizi naixen artian.

LOTU, armar, montar. Antes solamente se usaba en armería, pero actualmente se halla extendida a la mecánica en general.

Sasoi bateko makiñak lotzia ezuan beste munduko gauzia, baño oin azaltzen diran makiña barrixak lotzeko bertara jarritxa dagon tenikua biar.

LURRUN, vapor.

Tenpleko lurrinak beneno utsezkuak ditxuk.

Asido-sulkuriko orren lurrunakin kontuz ibilli akitx ("ándate con cuidado"), laster enbenenatzeok eta.

MAILLUKA, MALLUKA, martillo.

An tallarrían euan malluka otsa.

Ekarri dok ala maillukia.

MALLU, mazo, maza.

"Tiriki-tauki-tauki

mailluaren otsa,

bixar ezkontzen dala

gure neska motza..."

(18) **ILLETA**, lamentación, queja sin suficientes motivos. (Itz au Eibar'en "funeral" bezela ez da ezagutzen, era oietan baizik: *Illetia besterik ez-tarabil* "no tiene más que lamento". Edo: *Illetia-joten dau baño ezda ori ain geixki bizi* "se lamenta, pero ése no vive tan mal".

(19) **BARREN**, se emplea para dar más fuerza a cualquier confirmación; por ejemplo: *Neuk ikusi juať barren. Ekarri ditxuk parren. Geuk ein genduan barren*. Ello da la idea de fortalecer una confirmación. Y, por esta forma local tan extraña, a menudo, los eibarreses somos objeto de burla por los pueblos vecinos; quienes dicen: *Eibartarrak dituk barren*.

MARATILLA, destornillador.

Orrek gizon-orrek eskuturrian inddar aundixa dau da torlojuak ("tornillos") gogor lotzen ditxu maratilliakin.

MATXINO, prensa de forja, martillo pilón.

Gure gazte denporan esaten zan Txomo'n forjako matxino otsa gaitxik: "daunba! ta erriala" (Txomo'k golpe bakoxtakin erriala irabaste ebala esan gura dau).

Lenguan (lengo-egunean) orri biargiñ-orri ixa eskuak arrapau zetsazen matxinuak eta egundoko zurkatxa (20) sartu zetsan.

Eibar'en da Plaentxia n (Plazentzia) matxino saratia ugari.

MORROLLO, ATE-MORROLLO, cerradura, cerraja. (Zarrak bakarrik erabiltzen dute).

Eibar'en be eitxen dira ate-morrolluak baña Mondrao'kuak fama geixao dake.

ORBAN, mancha, rayadura, golpe o desperfecto causado en una superficie pulida.

Akabautako piezok kontuz erabilixak orbandu barik, alperreko zeregiñik batu ezdeigun.

OLIXONTZI, aceitera.

Artik olixontzixa eta makiñak koipeztixak.

ORTZ, cuchilla.

Ortza zorrozten ikási orduko, amaika pioik ("peón") pentsatzen dau gitxienez tornerua edo dala.

ORTZ-ETXE, porta cuchillas.

Arek-pe (aiek ere) xemeiko barik asi ziran ortz-etxegiñan euren tallartxuakin, da oñ otxinduta (21) daoz (daude).

ORRATZ, aguja.

Geuzak neurtzeko aparato askok eruaten dabe orratza: erlojuak boltimetruak, anperimetruak, manometruak, eta abar.

OTXAU, OTXABU, escariador.

Zulua neurri-neurrixan gelditxuko bada, otxaua pasau biar.

Otxau onakin sentesimara lagatzen dira zuluak.

SARDA, cepillo con púas de alambre para limpiar las limas.

Sardiakin garbitxu bat emoixok (emaiok) limiari, ezlok ikusten irrist eitxen dabena ala?

SUBERATU, recocer, destemplar (en proceso térmico).

Au galtzairu-au, biarra eingo badau, goorreixa (gogorregia) daok eta eruaik Txomo'nera laban suberatu deixen.

(20) ZURKATX, escarmiento. (Beste erri batzuetan erabiltzen dan zurkaitz "avaro edo mezquino" ote da biurtuta?).

(21) OTXINDU, hacer fortuna, enriquecerse. *Otxinak eitxen* "enriqueciéndose".

SUTEGI, fragua.

Zenbaitx biargin ganora-bakok suteixa ixotzen sekulako keiak ataratzten ditxue.

Eibar'en gaur be biar asko eitzen da suteixan: tenplau, iraotu, zementau, suberatu, forjau (22), ta abar.

TANBOR, bombo. Recipiente cilíndrico cerrado que metiendo dentro recortes de cuero, chatarra y polvo de esmeril, se le hace girar. Las piezas que se han introducido salen pulidas igualmente a la vez e incluso en sus anfractuosidades.

Tanborrian bueltaka dabizen piezak garbitxuko-txuk (garbituko dituk) baña bai tanbor inguruak ondo zikindu be.

TORNU-ZIL, eje roscado del tornillo de banco.

Erabilixan erabilixan tornu-zillak pe ixo eitzen dira.

TOTXO, lingote.

Zer ete jarabik orrek.

Totxua, forjatzeko laban goritzen jiar duk.

TRANGADER, cilindro de madera o sección de un tronco de árbol que servía de asiento para desbastar con el hacha las culatas de escopeta antes de mecanizar. Hoy aún se emplea para hacer astillas, y sigue con el mismo nombre.

Aizkoria kin ezaik ezer txikitxu trangaderan gaifian izan ezik. bestela agua akatzez beteta ipiñikok (ipiniko dek).

TREPETXO, chisme, ciertas herramientas. ("Pertrechos"-tik etorriko da noski).

Ganorazko tallarretan, trepetxo bako txantzatzat (bakoitzarentzat) leku bat, da trepetxo bako txia bere lekuan.

TXAKUR (Zepa ere deitzen diote), perro de arrastre.

Tornuan ("en el torno") puntutik-punturako biribiltze biarrak txakurrakin lotuta ein biar izaten dira.

TXANTXILLOI, comprobador.

Piezak ondo urtengo badabe txantxilloiakin sarri beiratu biar.

Txantxilloiakin be sentesimara ("a la centésima de milímetro") eitzen da biarra.

TXARRI-BELARRI, nombre que se da a una forma de mala embutición en los metales. Puede apreciarse que fué creada por necesidad de una adecuada definición que, no podría decirse

(22) En Eibar el sufijo *tu*, a veces, pierde la *t*; por ejemplo: *akabatu, akabau; gastatu, gastau; billatu, billau; inkillatu, inkillau*, etc. Para ello tiene que haber alguna razón fundamental que varíe según los sonidos. Cuya regla, que yo sepa, aún no se ha estudiado. En cambio, como podrán observar: *Iraotu, suberatu*, y en otros más, se emplea la *t*.

en castellano tan bien como en euskera, debido a la riqueza de éste en el genitivo.

Onek rodilluok ondo daoz baña txarri-belarri bat edo beste urten detse. Itxura danez arra moztu edo ein da.

TXATARRA, chatarra, desperdicio del hierro. (Itz au, erderak, euskeratik artua izan bear du. Erderazko izbegirik geienak “CHATARRERO, individuo que en Vizcaya se dedica a coger chatarra”, jartzen dute).

Au ez-tok gero txatarra, olan erabiltzeko.

Txatarrok pillatixak an irutxurrian.

Gaur erdeldun asko dabil emen errekan txatar billa, eta dirua ataratzen dabe gañera.

TXIBIRI, viruta.

Txibirixak eruatera noix etorri biar aix?

Gure tallarrrian sapatuetan, txandaka eitxen juau zeñek (norek) atara txibirixak.

Ori ez-tok egur-txibirixa, burdiñiana baño.

TXINGET, pestillo de la puerta.

Esaera polit bat dogu Eibar-en: “Lagaizu atia txingetian”; giltzakin itxi barik laga biar danian. Berriz, giltzakin itxitxa lagatzeko esan biar danian: “Lagaizu aita giltzian”. (Erderaz: “Deja la puerta bajo llave” esango genduke).

TXIRRINBOLA, TXIRRINDOLA, argolla, llanta, aro.

Zelako kattia alako txirrinbolia.

Beistegi'k bizikleta-txirrinbolak eitzeko makiña barrixa ekarri-ok. Umetan (aurtzaroon) ni be ibiltzen nitzuan txirrinboletan (“jugando al aro”).

TXORROZTADA (onomatopéyico), chorrito.

Jaurti dak olixo txorroztada bat eskuetara, ia garbitzen doten fundidu-autsa.

Arek makiñiak-pe sarata raruak ataratzen jitxuk eta uste juat olixo txorroztada baten premiñan dagola.

UGAL, correa, correa de transmisión.

Ugala, estuegi apurtu eta nasaiegi labandu.

UGAR, roña, herrumbre, óxido.

UGAR, roña, herrumbre, óxido.

Ugartu ez-teitxian (ez-dedin) buzti barik erabili.

Orrek piezok, baztarrian egoten ugarrez inkillau (23) ditxuk.

Len pasau dan motxalliak (24) jaroian ugarra (“llevaba roña”).

(23) INKILLAU (lo que en otras partes se diría *inkillatu*, en razón de la nota que precede), plagar. Su variante *inkillautu* “plagado”.

(24) MOTXAILLA, MOTXALLA, gitano (a).

UGARTU, llenar de herrumbre, oxidar.

Ire eskuetako izardixak, aguro ugartuko-ok euk biarra eitxen duan makiña.

UGAR-UGAR, muy oxidado.

Eure neurtzeko erremintxok ez ditxuk biardan moduan zaintzen da ugar-ugar eindra daoazak.

UKAT, ceder, romper.

Onek arrok ukat eitxeuek, erretako itxurarik etxakek (ez-diek), paña (baña, iñoiz p-kin erabiltzen da Eibar'en), nik uste uat (juat ere, iñoiz orrela erabiltzen da) larregi berotu ditxuela tenplian.

ULTZE, ULTZA, clavo, punta.

Ultze josten baintzat, arotzak (zuarotzak) añakorik ez-taok.

Galdu barik ultzok, duakuak (25) ez-titxuk eta.

ULTZEGINTZA, fabricación de clavos.

Uleixak, ultzegintzarako makiña barri bat asmau ei dau. Asko ta ondo eitxen ei ditxu.

"Asko ta ondo usuak egan". Baña, otxintzen bada berandako obe.

ULTZEGIÑA, el que se dedica a hacer clavos, fabricante de clavos.

Ultzegiñak, materixalan faltaz estu ta larri ei dabiz.

URALDI, en épocas de estiaje, el período en que el aprovechamiento superior, después de llenar el embalse, descarga el agua al inferior, haciendo trabajar su turbina.

Uraldixa agortutakuan ez-takitx zer ikusi biar dogun. Biarrik ein ezinda gelditxu biar gara.

UREBAGI, grieta de emple. (Ocurre, generalmente, a las piezas sometidas varias veces al proceso de temple; ello sucede al enfriamiento brusco de la pieza, debido a los efectos de contracción). No tiene nombre propio en castellano.

An!, oin be, ur otzeixa zalako edo sekulako urebaixa eiako (eginjako). Zeaitxik (zer gaitik) ez-tozu sartu txingar bat uretan, pixkat epelaua jarri deixan.

Sartu do-parren (dot barren).

Beinke (26); ikuste neban pieza oni urebaixak urten biar zetsena, len be bein baño geixaotan tenplautakua zan da.

(25) DUAN, de balde, gratis.

(26) BEINKE, en efecto. (Se emplea generalmente para dar conformidad a la razón ajena; y cuando se necesita dar más valor, se dice: *beinke-beinke*, que es tanto como decir: "efectivamente". Su raíz puede proceder de *bien que*).

URTU, fundir, aguar.

Suteixan dauan burduntzaldixan ("cazo"), beruna ipiñik urtzen, baña kontuz ibilli inguruan urik badaok. Txarra dok urtutako berunetara ur tantakaren bat juatia.

URTZE, fundición, acción de fundir.

"Aurrera" ko labak urtzen ez dabenik ez-taok.

Urtutako burdiñari, burdiña-saldia deitzen ako (jako). Aspaldi ez-tala Bergara'ko labetan, saldia jausi-txa (erori-ta) biargin bat arrapau ta urtu ei-eban.

URRE, oro.

Damaskiñaugintzan (27) urriakin eitxen ditxuen dibujuak bai dirala benetan ikusgarrixak.

Baña, nik ez-takitx zer ikusi biar dogun, urriakin urri gabiz da damaskiñauko biarrok gelditzera doiaz.

URREGIN, orfebre, orifice. (Zarrak bakarrik erabiltzen dute).

Urregiñen biarra be errez otxintzekua. Olaxe (orrelaxe) etorri akok (jakok) alako urregiñari be ondo bizitzia.

ZAN, nervio, buril muy fino que se emplea en ciertos trabajos.

Gubillik (buril-ik) fiñena, zana.

Trokeleri zanak ataratzeko esku ona biar da.

ZEAR, **ZIAR**, horizontal.

Txapak ziarretara tolestixak. Bestela ipiñi etxin-da.

ZEPO (txakur), perro de arrastre.

Zepuak ondo eltzen detsa pieza biribillari. Izan-be lokarri ona da zepua.

ZEREGIN, quehacer, tarea.

Auxe dok auxe, beti zeregiñez itxota nabik; etxakixat noix na-saitxu biar doten.

ZIDAR, plata.

Damaskiñaugiñak euren biarrak dotoretzeko, tartian, perleaua ("perleado") deitze akon zidarrezko mota errenkolaria ipintzen dabe.

ZIL, **ZIRI**, eje de poco diámetro, pasador, guía de granetes.

Zirixak geuza askotarako biar izaten dira industrian.

Granetari zilla errez apurtzen jako.

(27) **DAMASKIÑAU**, damasquinado. (Dícese del trabajo de artesanía que consiste en incrustar láminas o hilo de oro en acero, en dibujos artísticos; a dicho arte se dedican especialmente en Toledo y Eibar. El eibarrés Plácido Zuloaga, padre del ilustre pintor Ignacio, fué quien lo introdujo en España, procedente de Damasco. Pero en realidad no es auténticamente de Damasco lo que actualmente se practica en Toledo y Eibar, puesto que Zuloaga tuvo que inventar la parte que no pudo aclarar del viejo arte sirio.

ZORRO, tuerca, tuercas en carros de máquinas en general.

Ganorazko makiñak galtzairuzko ardatza ta bronzeko zorrua. Onek materixal diferente bixok, alkarri gitxiago eltzen detse rozatzerakuan; da orretxe-aitxik (gaitik), errezaio ibilli-txa (28) nekezao ixo zorrua.

ZORROZTARRI, piedra de afilar.

Zorroztarrixak galtzairuan dako bakarrik izatetxuk (izaten dituk) eta burdiñiakiñ ezari ibilli, bestela laster (laister) ondatukok-eta (ondatuko dek eta).

ZULAKAITZ, cincel. (Zarrak bakarrik erabiltzen dute). (El sufijo de este nombre nos muestra claramente la raíz *aitz*, que probablemente es una de tantas herramientas cuyo nombre procede de la época paleolítica).

Zulakaitzakin biarrian oitxura (oitura) asko ez-takanak (daukanak) eskuetan takateko ("golpe") ederrak artzen ditxu.

ZULATU, agujerear, taladrar, acción de taladrar o agujerear.

Barautsak, galtzairua bera be, errez zulatzen dau; baña, ez orraitxiok tenplauta badao, orduan bera lako gogorra da-ta.

ZURITU, blanquear a la lima o a la fresa las superficies de una pieza.

Piezeri aldia guztiak zuritxu-ta itxurazkuauak gelditzen dira (dira au, iñoiz bukaeran, diraz erabiltzen dugu).

ZUTINIĖ, vertical.

Orrek barrok zutiniĖ ipintzen bitxuk (ba-dituk) leku gitxiago artuko juek.

ZUZENDU, enderezar, rectificar.

Gaur egunian, tenpleko suak okertutako piezak zuzentzia ez da ain gatxa; rektifikadora deitze-akuen makiña ezpezial batzuetan, arrixakin laster zuzentzen ditxue.

Ganorazko tallarretan, saltzera bialdu baño len kontroletik pasatzen ditxue pieza guztiak, okerrik bada be denporaz zuzentzeko.

JUAN SAN MARTIN

(28) Eibar'en, itz bat *i* vokalakini bukatzen danean, *-da* edo *-ta*-ren orde *-txa* esaten da.